

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

“ความเข้มแข็งในจิตใจนี้ เป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องฝึกฝนแต่เล็ก เพราะว่าต่อไปถ้ามีชีวิตที่ลำบากไปประสบอุปสรรคใด ๆ ถ้าไม่มีความเข้มแข็ง ไม่มีความรู้ ไม่มีทางที่จะผ่านอุปสรรคอะไร ก็ไม่มีอะไรที่จะมาช่วยเราได้ แต่ถ้ามีความรู้ มีอริยาสัยที่ดี และมีความเข้มแข็งในกาย ในใจ ก็สามารถที่จะผ่านพ้นอุปสรรคนั้นได้” พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานแก่คณะครูและนักเรียนโรงเรียนราชวินิต ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน ในวันศุกร์ที่ 31 ตุลาคม พ.ศ. 2518 (ประเวช ดันติพิวัฒนสกุล, 2550, หน้า ก)

การมีจิตใจที่เข้มแข็งพร้อมเผชิญเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ไม่คาดฝัน นับเป็นเรื่องสำคัญที่ควรส่งเสริมให้บุคคลมีในทุกช่วงวัย (สมชาย จักรพันธุ์, 2550 อ้างถึงใน ประเวช ดันติพิวัฒนสกุล, 2550) เพราะความเข้มแข็งในจิตใจนี้เป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องฝึกฝนแต่เล็ก เพราะว่าต่อไปถ้ามีชีวิตที่ลำบาก ไปประสบอุปสรรคใด ๆ ถ้าไม่มีความเข้มแข็ง ไม่มีความรู้ ไม่มีทางที่จะผ่านอุปสรรคอะไร ก็ไม่มีอะไรที่จะมาช่วยเราได้ แต่ถ้ามีความรู้ มีอริยาสัยที่ดี และมีความเข้มแข็งในกาย ในใจ ก็สามารถที่จะผ่านพ้นอุปสรรคนั้นได้ ตามพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่กล่าวไว้ข้างต้น เนื่องจากปัจจุบันสังคมไทยและสังคมโลกกำลังประสบกับการเปลี่ยนแปลงและสิ่งท้าทายใหม่ ๆ ที่ซับซ้อนมากยิ่งขึ้น หลายคนจึงมีชีวิตที่เป็นทุกข์และเคร่งเครียด เนื่องจากไม่สามารถจัดลำดับความสำคัญของชีวิตได้อย่างเหมาะสม และไม่เข้าใจในความต้องการส่วนลึกของตน ประกอบกับวิถีชีวิตในยุคโลกาภิวัตน์ทำให้ความผูกพันระหว่างบุคคลน้อยลง ตั้งแต่ระดับครอบครัวไปจนถึงสังคม บิดามารดาไม่มีเวลาเลี้ยงดูบุตร ขณะที่ชุมชนและสังคมขาดความไว้วางใจซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ภัยพิบัติจากสภาพภูมิอากาศที่แปรปรวนทั่วโลก ก็สร้างความสูญเสียขึ้นอย่างต่อเนื่อง เมื่อรวมกับความขัดแย้งทางความคิดและผลประโยชน์ ภัยร้ายจากน้ำมือมนุษย์ด้วยกันเอง ก็ยิ่งเพิ่มความเสี่ยงให้กับผู้คนในยุคนี้มีโอกาสพบกับความทุกข์ ความสูญเสียและความสับสนในชีวิตได้ทั้งสิ้น (สมชาย จักรพันธุ์, 2550 อ้างถึงใน ประเวช ดันติพิวัฒนสกุล, 2550)

ความเข้มแข็งทางใจ (Resilience) เป็นความสามารถในการจัดการกับปัญหาและวิกฤติของชีวิต ให้สามารถฟื้นตัวกลับสู่สภาพปกติได้ในเวลาอันรวดเร็ว อีกทั้งเกิดการเรียนรู้และเติบโตจากการเผชิญหน้ากับปัญหาและวิกฤตินั้น ๆ (สำนักพัฒนาสุขภาพจิต, 2549) ซึ่งเป็นคุณลักษณะของบุคคลที่สามารถผ่านปัญหาและความทุกข์ยากต่าง ๆ มาได้ (Block & Kremen, 1996;

Lazarus, 1993 cited in Barrette & Salovey, 2002) คุณลักษณะดังกล่าวได้แก่ แนวคิดที่ว่าฉันมี (I have...) ซึ่งหมายถึงการมีแหล่งประโยชน์ภายนอก แนวคิดที่ว่าฉันเป็น (I am...) ซึ่งหมายถึงความเข้มแข็งภายใน และฉันสามารถ (I can...) หมายถึงการมีทักษะสังคม สัมพันธภาพระหว่างบุคคล และการจัดการปัญหา (Grotberg, 2003) โดยที่บุคคลที่มีคุณลักษณะเหล่านี้จะมีความสามารถในการเผชิญและปรับตัวต่อภาวะวิกฤตได้อย่างเหมาะสม มีความอดทนและมีศักยภาพในการฟื้นพลังหลังผ่านเหตุการณ์เลวร้ายได้อย่างรวดเร็ว (Thony & Cohler, 1987; Dugan & Coles, 1989; Lewis & Looney, 1983 cited in Meyer, Glantz & Jeannette, 1999) และที่สำคัญยังเป็นปัจจัยปกป้อง (Protective Factors) ที่ช่วยให้บุคคลสามารถเผชิญปัจจัยเสี่ยง เอาชนะหรือหลีกเลี่ยงการกระทำที่จะเกิดผลทางลบได้ เช่น ทำผิดกฎหมาย หรือมีพฤติกรรมที่เป็นปัญหาต่อตนเองและสังคม เป็นต้น (Rak & Patterson, 1996) โดยเฉพาะในวัยรุ่น ซึ่งเป็นระยะที่มีความสำคัญที่ควรส่งเสริมคุณภาพปลูกฝังแบบแผนการดำเนินชีวิตที่เหมาะสม เพื่อที่จะได้เติบโตเป็นผู้ใหญ่อย่างมีคุณภาพ และสุขภาพสมบูรณ์แข็งแรง เนื่องจากเป็นช่วงวัยที่มีพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลง รวมทั้งเผชิญความเสี่ยงต่าง ๆ มากที่สุด เช่น ครอบครัวแตกแยก ยาจน ถูกทอดทิ้ง ปัญหาความรุนแรงในครอบครัว เป็นต้น (Fischhoff, Nightingale, & Lannotta, 2001) และที่สำคัญอย่างยิ่งเป็นวัยที่จะก้าวสู่ความเป็นผู้ใหญ่ซึ่งจะเป็นกำลังที่สำคัญของการพัฒนาประเทศชาติต่อไปในอนาคต

วัยรุ่น (Adolescence) คือผู้ที่มีอายุระหว่าง 10-19 ปี (World Health Organization [WHO], 1998) เป็นช่วงระยะเวลาของการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านร่างกาย อารมณ์ และพฤติกรรมอย่างรวดเร็วและซับซ้อน เนื่องจากเป็นช่วงวัยที่มีความสับสนทางจิตใจมากกว่าวัยอื่น ๆ เป็นระยะหัวเลี้ยวหัวต่อของชีวิต ระหว่างความเป็นเด็กไปสู่ความเป็นผู้ใหญ่ (Erikson, 1963) การเปลี่ยนแปลงที่เกิดภายในตัววัยรุ่นมีการเจริญเติบโตทางเพศที่ชัดเจนและมีระดับฮอร์โมนทางเพศที่สูง ซึ่งจะส่งผลต่ออารมณ์ พฤติกรรม และความคิดของวัยรุ่นอย่างมาก (วันดดา ปิยะศิลป์, 2545) จากการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วดังกล่าว ถ้าวัยรุ่นไม่สามารถปรับตัวปรับใจให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงได้ อาจส่งผลให้บางคนมีปัญหาหลายด้าน เช่น วุฒิภาวะทางอารมณ์ลดลง ไม่สามารถอดทนต่อเรื่องที่เข้ามากระทบได้ เข้าสังคมได้ไม่ดี ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อสุขภาพจิตของวัยรุ่นเหล่านั้น และถ้าปล่อยทิ้งไว้อาจพัฒนาไปเป็นโรคจิตได้ (Simpson, 1972 อ้างถึงใน สุรพงษ์ ชูเดช และวิภาวี เอี่ยมวณิช, 2545) ซึ่งองค์การอนามัยโลกได้คาดการณ์ว่าภายในปี ค.ศ. 2020 ภาวะซึมเศร้าจะเป็นภาระและความสูญเสียด้านสุขภาพ วัยรุ่นที่ได้รับการส่งเสริมความเข้มแข็งทางใจ โดยมีมุมมองทางบวกและมีสุขภาพจิตที่ดี สามารถมีสัมพันธภาพ และรักษาสัมพันธภาพกับผู้อื่นไว้ได้อย่างราบรื่น โดยปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีความสุข สามารถ เรียนรู้ได้เต็มตามศักยภาพที่มี ดำเนินชีวิตได้อย่างเป็นประโยชน์ต่อตนเองและต่อผู้อื่น ไม่เกิดอาการหรือโรคทางจิตได้ง่าย (Webster-

Stratton, 1990) ถึงแม้ชีวิตจะเผชิญปัญหาหนัก ก็สามารรถแก้ไขผ่านพ้นไปได้ด้วยดี คนที่สุขภาพจิตไม่ดีเนื่องจากขาดความเข้มแข็งทางใจ มักมีปัญหาในการปรับตัว มีอาการทางจิต เช่น ความเครียด ซึมเศร้า แม้ว่าจะเจอปัญหาเล็ก ๆ ก็ปรับตัวได้ลำบาก มักเจ็บป่วยด้วยโรคทางจิตได้ง่าย และฟื้นตัวได้ไม่ดี และมีปัญหาทางพฤติกรรมที่สร้างความเดือดร้อนให้กับตนเองและสังคม (Kang, Deren, & Goldstein, 2000)

ในปัจจุบันพบว่าวัยรุ่นไทยมีภาวะซึมเศร้าสูงถึงร้อยละ 40.8-50.9 และมีแนวโน้มสูงขึ้นเรื่อย ๆ (ชมพูนุช บริลักษ์ณ์เลิศ, ดาราวรรณ ต๊ะปิ่นตา และสิริลักษณ์ วรรณะพงษ์, 2550) และจากการศึกษาถึงเด็กไทยศตวรรษที่ 21 พบว่า พฤติกรรมที่น่าเป็นห่วงมากที่สุดได้แก่ การแสดงออกที่ก้าวร้าวรุนแรง ความประพฤติดังเพศไม่เหมาะสม มีการเรียนรู้เรื่องเพศเร็วกว่าวัยอันควร และการขาดความรับผิดชอบ หนักไม่เอา เบาไม่สู้ (พนม เกตุมาน, 2550) และที่สำคัญมีแนวโน้มเป็น "ซูวอาชญากร" โดยพบว่าเด็กกว่าร้อยละ 50 กำลังเดินเข้าสู่เส้นทางอาชญากรรม รวมกลุ่มเป็นแก๊ง อันธพาล มั่วสุมกิจกรรมที่เป็นอันตรายต่อตนเองและสังคม เช่น เสพสารเสพติด มั่วเพศ บ้าพนัน นิยมความรุนแรง บริโภคนิยม วัตถุนิยม (ฝ่ายวิเคราะห์และประมวลข่าวสารสำนักงานนโยบายและยุทธศาสตร์ กระทรวงสาธารณสุข, 2550)

ซึ่งจากการศึกษาถึงสาเหตุหลักของปัญหาของวัยรุ่น ได้แก่ ครอบครัวละเลย จนกลายเป็นความเก็บกด ข้างใจจากครอบครัว (สถาบันรามจิตติ, 2551) หรือ ความขัดแย้งในครอบครัว การขาดความรัก ความอบอุ่น ความเข้าใจระหว่างสมาชิกในครอบครัว (พรรณพิมล หล่อตระกูล, 2551) นอกจากนี้วัยรุ่นที่บิดามารดาขาดการศึกษาหรือมีปัญหาสุขภาพทางจิต ครอบครัวมีบุตรมากฐานะยากจน มีการใช้ความรุนแรงในครอบครัว เหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยเสี่ยงที่สำคัญ (สุริยเดว ทรีปาตี, 2552) โดยเฉพาะวัยรุ่นที่มีปัญหาด้านพฤติกรรม การใช้สารเสพติด หรือมีภาวะซึมเศร้า เป็นผลมาจากการที่ครอบครัวไม่มีเวลาว่างให้กัน ขาดการทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น การรับประทานอาหารร่วมกัน การฉลองในโอกาสพิเศษต่าง ๆ เช่น เทศกาลวันขึ้นปีใหม่ วันรับปริญญา เป็นต้น ซึ่งในครอบครัวที่มีการทำกิจกรรมร่วมกันหรือใช้เวลาว่างทำกิจกรรมด้วยกันอยู่เสมอ ตามการรับรู้ของวัยรุ่นเห็นว่าเป็นการทำหน้าที่ที่ดีของครอบครัว และสร้างความรู้สึกรักพึงพอใจให้แก่วัยรุ่น (Compan, Moreno, Ruiz, & Pascual, 2002) ทำให้ครอบครัวมีความอบอุ่นเข้มแข็ง ส่งผลให้มีสุขภาพที่ดีทั้งทางกายทางใจ (Denham, 2003) ส่วนวัยรุ่นที่มาจากครอบครัวที่มีประเพณีครอบครัวต่างกัน จะมีผลต่อพฤติกรรมเสี่ยงและภาวะซึมเศร้าแตกต่างกัน กล่าวคือ วัยรุ่นที่มีพฤติกรรมเสี่ยงมีอาการทางจิต หรือมีภาวะซึมเศร้า ส่วนใหญ่มาจากครอบครัวที่ไม่มีประเพณีครอบครัวอย่างชัดเจนหรืออยู่ในระดับที่เคร่งครัดน้อยกว่าครอบครัวอื่น ๆ (Bennett, Wolin, Reiss, & Teitelbaum, 1987) และเมื่อศึกษาถึงการมีความสุขในครอบครัวของวัยรุ่นพบว่า เกือบร้อยละ 50 มีความสุขในครอบครัวน้อย

ไม่ค่อยมีความสุข และไม่มีความสุขเลย ร้อยละ 34.1, 5.5 และ 0.6 ตามลำดับ (ศูนย์วิจัยกรุงเทพ โพลล์ สถาบันวิจัยมหาวิทยาลัยกรุงเทพ, 2551) โดยที่การได้ใช้เวลากับครอบครัวคือสิ่งที่ทำให้วัยรุ่นมีความสุขมากที่สุด (ศิริพันธ์ กิตติสุขสถิต, 2551)

ประเพณีครอบครัว (Family Ritual) เป็นแบบแผนของพฤติกรรม กิจกรรมที่สำคัญ หรือกิจวัตรที่สมาชิกในครอบครัวปฏิบัติสืบต่อกันมา โดยได้รับถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่ง ซึ่งกิจวัตรของครอบครัวที่เกิดขึ้นนี้ เกิดจากการมีส่วนร่วมของสมาชิกครอบครัวอย่างต่อเนื่องเป็นประจำและเกิดขึ้นซ้ำ ๆ โดยมีนัยที่สำคัญต่อสมาชิกในครอบครัว (Grime, 1982 cited in Friesen, 1990; Fiese, 1992) ประเพณีแต่ละครอบครัวมีความแตกต่างกันขึ้นอยู่กับ เชื้อชาติ ศาสนา วัฒนธรรม การศึกษา สถานะทางเศรษฐกิจ โครงสร้าง บริบท และภูมิหลังของครอบครัว (Bomar, 2004) ซึ่งตัวอย่างประเพณีครอบครัว ได้แก่ กิจกรรมการฉลองในครอบครัว (Family Celebration) เช่น พิธีแต่งงาน เทศกาลวันคริสต์มาส วันขึ้นปีใหม่ หรือ กิจกรรมที่เกิดขึ้นในครอบครัวตามวาระโอกาสสำคัญต่าง ๆ เช่น การไปงานครบรอบวันเกิดของญาติพี่น้องคนสำคัญ ๆ เป็นต้น รวมทั้งแบบแผนกิจวัตรของครอบครัว (Family Routine) ซึ่งเป็นกิจกรรมของครอบครัวที่เกิดขึ้นเป็นประจำ ได้แก่ แบบแผนการรับประทานอาหาร แบบแผนการเข้านอน การทักทายและการลาจากในแต่ละวัน การใช้เวลาร่วมกันในตอนเย็นหรือวันหยุดสุดสัปดาห์ เป็นต้น ซึ่งประเพณีครอบครัวชนิดนี้ ช่วยเสริมสร้างบทบาทและหน้าที่ความรับผิดชอบที่ชัดเจนให้แก่สมาชิกในครอบครัว (Friesen, 1990 cited in Bomar, 2004) และที่สำคัญยังช่วยสร้างความผูกพันระหว่างสมาชิกในครอบครัว ส่งผลให้เกิดภูมิคุ้มกันทางจิตที่ดีของสมาชิกในการเผชิญปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ (Fiese & Wamboldt, 2000 cited in Denham, 2003)

ความผูกพันในครอบครัว (Family Connectedness) เป็นความรู้สึกใกล้ชิดผูกพันต่อบิดามารดา การรับรู้ถึงการเอาใจใส่ มีความพอใจในสัมพันธภาพภายในครอบครัว รู้สึกถึงการเป็นที่รักและที่ต้องการของครอบครัว (Resenick, Bearman, Blum, Bauman, Harris, Jones, Tabor, Beuring, Seiving, Shew, Ireland, Bearinger, & Urdy, 1997) เมื่อครอบครัวมีความรักความอบอุ่น สมาชิกก็จะมีสภาพจิตใจที่ดี มีความมั่นคงทางอารมณ์ มีพลังที่จะสามารถเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ ในสังคมได้อย่างเข้มแข็ง (มนัส วานิชชานนท์, 2550) โดยที่ความผูกพันในครอบครัวในระดับสมดุลงจะเป็นพื้นฐานในการกำหนดรูปแบบความคิด ความเชื่อพฤติกรรมและทัศนคติในทางบวกต่อตนเองและครอบครัว ทำให้วัยรุ่นมีการดำเนินชีวิตอย่างมีเหตุผล มีการพัฒนาร่างกายและจิตใจเป็นไปอย่างเหมาะสมและสามารถปรับตัวได้ดีเมื่อเผชิญปัญหา มีความทนทานต่อความเครียด และผ่านพ้นไปได้อย่างรวดเร็ว ซึ่งเป็นคุณลักษณะของความเข้มแข็งทางใจ (Lewis & Looney, 1983; Resenick et al., 1997)

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นจังหวัดหนึ่งที่พบวัยรุ่นมีปัญหาพฤติกรรมก้าวร้าวและเป็นอันตรายต่อสังคม จากการติดตามสภาวะการณ์เด็กและเยาวชนจากระบบข้อมูลการเฝ้าระวังทางสังคม ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (Child Watch) ของสถาบันรามจิตติ ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ตั้งแต่ พ.ศ. 2550-2551 (สถาบันรามจิตติ, 2551) พบว่า เด็กนักเรียนชั้นประถมศึกษา อาชีวศึกษา และอุดมศึกษา 1) ที่ไม่ได้อยู่กับบิดามารดาเพิ่มขึ้น 2) การไปเที่ยวกับบิดามารดาหรือพี่น้องเป็นประจำลดลง 3) มีการพูดคุยกับบิดามารดาผู้ปกครอง และการช่วยทำงานบ้านน้อยลง 4) เล่นเกมสออนไลน์หรืออินเทอร์เน็ตเพิ่มขึ้น 5) อยู่บ้านคนเดียวมากขึ้น 6) มีความเชื่อเรื่องภูตผีแม่มดและ 7) ขอบรับการบำบัดยาเสพติดเพิ่มขึ้น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงสถานการณ์ที่เป็นปัจจัยเสี่ยง โดยเฉพาะกิจกรรมตามประเพณีครอบครัวและความผูกพันในครอบครัวที่ลดลงเช่นการไม่ได้อยู่กับบิดามารดา การไปเที่ยวกับบิดามารดาหรือพี่น้องเป็นประจำลดลง การพูดคุยกับบิดามารดาหรือผู้ปกครองลดลง เป็นต้น เหล่านี้อาจส่งผลให้เกิดพฤติกรรมที่เป็นปัญหาของวัยรุ่นได้ดังรายงานจากการสำรวจ “แก๊งกวนเมือง” จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ร่วมกับสถาบันพัฒนาบริหารศาสตร์ (นิด้า) ได้ทำการศึกษาวิจัยสถานการณ์การเฝ้าระวังพฤติกรรมของเด็กไทยในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ใน 10 ประเด็น 54 ตัวชี้วัด โดยศึกษาจากเด็กและเยาวชนทั้ง 16 อำเภอ อำเภอละ 360 ตัวอย่าง รวมทั้งสิ้น 5,706 ตัวอย่าง ซึ่งผลการศึกษา มี 6 ประเด็นที่ เข้าข่ายผู้ใหญ่อำนาจต้องจับตามองและร่วมช่วยกันหาแนวทางแก้ไข ประกอบด้วย 1) การเรียนที่เริ่มไม่ได้มาตรฐาน 2) การใช้ความรุนแรงที่พบว่ามีมากขึ้นหลายเท่าตัว 3) วัยรุ่นไม่ชอบอยู่บ้าน 4) วัยรุ่นไม่ใส่ใจดูแลสุขภาพของตนเอง 5) มีเพศสัมพันธ์ก่อนถึงวัยอันสมควร 6) ใช้เวลาว่างไม่เกิดประโยชน์ ซึ่งส่วนใหญ่รวมกลุ่ม และเล่นเกม โดยที่ผลการศึกษาวิจัยนี้ยังพบว่าตัวอย่างในพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นเด็กและเยาวชนที่อยู่ในระบบการเรียนการสอนของโรงเรียนอีกด้วย (สำรวจ “แก๊งกวนเมือง” วัยรุ่นอยุธยา อันตราย!! ที่น่าจับตา, 2549)

จากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาดังกล่าว จะเห็นว่าวัยรุ่นในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีพฤติกรรมเสี่ยงที่เป็นปัญหาต่อภาวะสุขภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัยรุ่นที่มีปัจจัยเสี่ยงจากสิ่งแวดล้อมในครอบครัว ซึ่งเป็นสาเหตุทำให้ขาดความเข้มแข็งทางใจและอาจนำมาซึ่งปัญหาสำหรับตนเอง ครอบครัว สังคมและประเทศชาติ ผู้วิจัยในฐานะบทบาทของพยาบาลเวชปฏิบัติครอบครัวจึงมีความสนใจที่จะศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเพณีครอบครัว ความผูกพันในครอบครัวกับความเข้มแข็งทางใจของวัยรุ่นในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ว่ามีลักษณะเป็นเช่นไรและมีความสัมพันธ์กันอย่างไร ด้วยเหตุที่ว่า ประเพณีครอบครัวเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยดำรงโครงสร้าง หน้าที่และสมดุลของครอบครัว นำมาซึ่งความรักความผูกพันระหว่างสมาชิกในครอบครัว ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญในการส่งเสริมพัฒนาการและความมั่นคงทางอารมณ์และจิตใจ

อันนำไปสู่การมีความเข้มแข็งทางใจให้กับวัยรุ่น โดยที่ความเข้มแข็งทางใจนั้นจะช่วยให้วัยรุ่นดำเนินชีวิตได้อย่างมีคุณภาพ สามารถปรับตัวและเผชิญความเครียดได้ดี และที่สำคัญยังเป็นปัจจัยปกป้องให้กับวัยรุ่นในสถานการณ์ที่มีความเสี่ยงต่อภาวะสุขภาพทั้งทางกาย และทางใจ ให้ตระหนักถึงสิ่งที่ตนมี ตนเป็น และตนสามารถ โดยประโยชน์ของการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จะช่วยให้ได้ข้อมูลพื้นฐานสำหรับพยาบาลในการวางแผนพัฒนากิจกรรมหรือโปรแกรมการส่งเสริมความเข้มแข็งใจสำหรับวัยรุ่นได้อย่างถูกต้องเหมาะสม เพื่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดีของวัยรุ่นต่อไปในอนาคต

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประเพณีครอบครัว ความผูกพันในครอบครัว และความเข้มแข็งทางใจของวัยรุ่นในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์และอำนาจในการทำนายของประเพณีครอบครัว ความผูกพันในครอบครัวกับความเข้มแข็งทางใจของวัยรุ่นในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

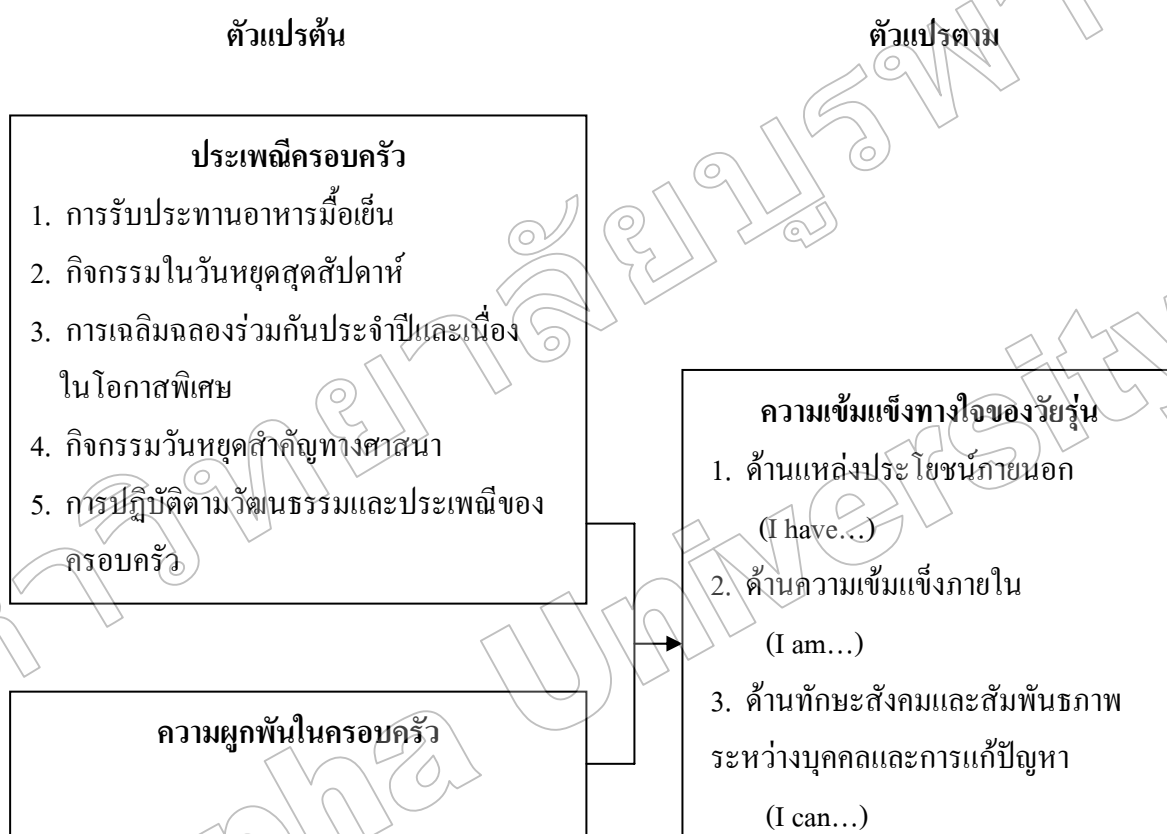
สมมติฐานของการวิจัย

1. ประเพณีครอบครัวมีความสัมพันธ์ทางบวกกับความเข้มแข็งทางใจของวัยรุ่นในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
2. ความผูกพันในครอบครัวมีความสัมพันธ์ทางบวกกับความเข้มแข็งทางใจของวัยรุ่นในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
3. ประเพณีครอบครัวและความผูกพันในครอบครัวสามารถร่วมกันทำนายความเข้มแข็งทางใจของวัยรุ่นในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้กรอบแนวคิดตามทฤษฎีระบบของ Bronfenbrenner (1979) ในระดับจุลภาค (Micro System) ที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ของวัยรุ่นกับสิ่งแวดล้อมในระดับครอบครัว (Family Environment) ซึ่งมีผลต่อการพัฒนาการทางร่างกายและจิตใจ โดยเฉพาะประเพณีครอบครัว (Family Rituals) ถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นในครอบครัว และเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความสมดุลของระบบครอบครัว (Grimes, 1982 cited in Friesen, 1990) และมีผลต่อความผูกพันระหว่างสมาชิกในครอบครัว (Family Connectedness) (Leon & Jacobvitz, 2003) ซึ่งถือเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาความรู้สึกรักใคร่

อารมณ์และจิตใจของวัยรุ่นให้มีความเข้มแข็งทางใจ โดยเป็นปัจจัยปกป้องที่สำคัญ (Moos & Moos, 1989 cited in Oszadszky, 1998) ดังนั้นการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้วิจัยจึงได้กำหนดกรอบแนวคิดและตัวแปรที่สำคัญดังแสดงไว้ในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดของการวิจัย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

1. เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาโปรแกรมหรือกิจกรรมในการส่งเสริมความเข้มแข็งทางใจแก่วัยรุ่น สำหรับบุคลากรทางการพยาบาลและบุคลากรทางสาธารณสุข
2. ผลวิจัยที่ได้สามารถใช้เป็นแนวทางสำหรับบุคลากรทางการพยาบาลในการให้คำแนะนำปรึกษาแก่ครอบครัวในการดูแลบุตรที่อยู่ในระยะวัยรุ่น รวมทั้งสนับสนุนการเสริมสร้างความผูกพันในครอบครัวโดยการให้ความสำคัญแก่ประเพณีครอบครัว
3. ผลของการวิจัยสามารถใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับครอบครัวและวัยรุ่นต่อไปในอนาคต

4. เป็นการส่งเสริมการพัฒนาวิชาชีพทางการพยาบาลครอบครัวและจิตวิทยาในวัยรุ่น

ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตด้านประชากร

ประชากรที่ศึกษาครั้งนี้ เป็นวัยรุ่นที่มีอายุระหว่าง 15-19 ปีที่กำลังศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษา 4-6 ในโรงเรียนที่สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่จังหวัด และศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) รวมทั้งนักเรียนอาชีวศึกษาที่กำลังศึกษาอยู่ในระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ(ปวช.) ชั้นปีที่ 1-3 วิทยาลัยสังกัดสำนักงานกรมอาชีวศึกษา ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ปีการศึกษา 2553 รวมทั้งหมด 8 แห่ง จำนวนนักเรียน 13,980 คน โดยศึกษาระหว่าง เดือนกรกฎาคม-กันยายน พ.ศ. 2553

กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ นักเรียนชายหญิงที่มีอายุ ระหว่าง 15-19 ปีที่กำลังศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายชั้นปีที่ 4-6 ในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่จังหวัด และศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) รวมทั้งนักเรียนอาชีวศึกษาที่กำลังศึกษาอยู่ในระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) ชั้นปีที่ 1-3 วิทยาลัยสังกัดสำนักงานกรมอาชีวศึกษา ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ปีการศึกษา 2553 จำนวน 389 คน จากการสุ่มตัวอย่างโดยวิธีการสุ่มแบบหลายขั้นตอน (Multi-stage Random Sampling)

ตัวแปรที่ใช้ในการศึกษา

1. ตัวแปรต้น ได้แก่
 - 1.1 ประเพณีครอบครัว
 - 1.2 ความผูกพันในครอบครัว
2. ตัวแปรตาม ได้แก่ ความเข้มแข็งทางใจของวัยรุ่น

นิยามศัพท์เฉพาะ

ประเพณีครอบครัว (Family Rituals) หมายถึง กิจกรรมที่เกิดขึ้นเป็นประจำในครอบครัวตามวาระโอกาสต่าง ๆ ได้แก่ การรับประทานอาหารมื้อเย็น กิจกรรมในวันหยุดสุดสัปดาห์ การเฉลิมฉลองร่วมกันประจำปีและเนื่องในโอกาสพิเศษ กิจกรรมวันหยุดสำคัญทางศาสนาและ กิจกรรมตามวัฒนธรรมและประเพณีของครอบครัวตามการรับรู้ของวัยรุ่น โดยกิจกรรมนั้นปฏิบัติกันอย่างต่อเนื่องอย่างมีแบบแผน และมีการเตรียมการที่ดี แต่สามารถยืดหยุ่นได้ ซึ่งส่งผลต่อ

ความรู้สึก และใช้เป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญของครอบครัว โดยใช้สอบถามประเพณีครอบครัว ที่ผู้วิจัย
ดัดแปลงมาจากแนวคิดของ Wolin and Bennett (1984)

ความผูกพันในครอบครัว (Family Connectedness) หมายถึงการรับรู้ของวัยรุ่นต่อบรรยากาศความรู้สึกผูกพันระหว่างสมาชิกในครอบครัว ได้แก่ ความรู้สึกใกล้ชิดกับบิดามารดา การได้รับการเอาใจใส่ดูแล ความพอใจในสัมพันธภาพภายในครอบครัว รู้สึกเป็นที่รักและที่ต้องการในครอบครัว ตามแนวคิดของ Resnic et al. (1997) ประเมินโดยใช้แบบสอบถามความผูกพันในครอบครัวที่แปลโดย พิสมัย นพรัตน์ (2543)

ความเข้มแข็งทางใจ (Resilience) หมายถึง การรับรู้ของวัยรุ่นเกี่ยวกับความสามารถหรือศักยภาพของตนในการเผชิญอุปสรรคต่าง ๆ ในชีวิตได้อย่างอดทนเข้มแข็งและปรับตัวได้อย่างเหมาะสม โดยเป็นการประเมินคุณลักษณะและบริบทของวัยรุ่นที่เป็นองค์ประกอบของความเข้มแข็งทางใจ โดยใช้แบบสอบถามคุณลักษณะความเข้มแข็งทางใจของวัยรุ่น ตามแนวคิดของ Grotberg (2003) ที่ดัดแปลงโดยนิตยา ตากวิริยะนันท์ (2550) ซึ่งประกอบด้วย

1. ด้านแหล่งประโยชน์ภายนอก หมายถึง การรับรู้ของวัยรุ่นเกี่ยวกับการตระหนักถึงสิ่งที่มี โดยคิดว่าฉันมี (I have...) ได้แก่ การรับรู้ถึงการมีบุคคลที่ตนสามารถไว้วางใจได้ สามารถขอคำแนะนำหรือความช่วยเหลือและเป็นแบบอย่างที่ดีได้
2. ด้านความเข้มแข็งภายใน หมายถึง การรับรู้ของวัยรุ่นเกี่ยวกับสิ่งที่ตนเป็น โดยคิดว่าฉันเป็น (I am...) ได้แก่ การยอมรับในตนเอง ความเชื่อมั่นและเห็นคุณค่าของตน ความภูมิใจในตนเอง และการมองโลกในแง่ดี

3. ด้านทักษะสังคมและสัมพันธภาพระหว่างบุคคลและการแก้ปัญหา หมายถึงการรับรู้ของวัยรุ่นเกี่ยวกับความสามารถของตนโดยคิดว่าฉันสามารถ (I can...) เผชิญและแก้ไขปัญหา การมีทักษะในการสื่อสารเพื่อขอคำแนะนำช่วยเหลือ และการคงไว้ซึ่งสัมพันธภาพที่ดีระหว่างบุคคล

วัยรุ่น (Adolescents) หมายถึง บุคคลเพศชายและเพศหญิงที่มีอายุ 15-19 ปีบริบูรณ์โดยนับถึงวันที่ทำการเก็บข้อมูล ซึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาตามข้อมูลทะเบียนราษฎรตั้งแต่ 6 เดือนขึ้นไป และกำลังศึกษาอยู่ในสถานศึกษาในเขตอำเภอเมือง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยได้จำแนกสถานศึกษาเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

1. สำนักงานเขตพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้แก่ นักศึกษาที่กำลังศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6

2. สำนักงานกรมอาชีวศึกษา ได้แก่ นักศึกษาที่กำลังศึกษาในระดับชั้น

ประกาศนียบัตรวิชาชีพ 1-3

3. สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษา
ตามอัธยาศัย (กศน.) นักศึกษาที่กำลังศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6

มหาวิทยาลัยบูรพา
Burapha University